

Dej je často dopĺňovaný zavše prerušovanými lyrizujúcimi časťami, v ktorých je obvyčajne **lyrický opis prírody** (*Cesty zmäkli na posmech, z vrškov stekali kalné vody, plné ľadového chladu, onoho prenikavého mokra, ktoré nalievalo predmety, robiac z nich nemé pomníky hynúceho živlu. Tu-tam zjavovali sa i bojzlivé koplíny, ale pečať zimy ešte pevne ležala na nich.*) alebo zachytenie **prudkého duševného stavu postavy**. (*Bolí to, bolí, oj, bolí a – neprestáva. Tak to bolí, ako keď odtrhneš z jablone posledný puk, ako keď posledné vtáča vyhodíš. Ráno je, krásne je, a jablôň pustá, vzduch voľný a k slnku nemá kto vyletieť.*)

V lyrickom opise hromadí **metaforu a prirovnanie**: *Mdlo, bez spevu cvendžali kopy v poliach, lenivo rozvalených pod slnkom, vozy, ťahané smutnými kravami, škripali v zemi ako zuby nahnevaného muža. Popolavé hlasy poletovali vzduchom ako chorá vtáč, hľadajúca odpočinok. Tenké ruky výrastkov ťahali kosu sťa kliatbu po zemi opreteky so ženami, neprimerane sa zaháňajúcimi v nezvyčajnej robote.*

Použitá literatúra: Urban, M.: Živý bič. Bratislava : Tatran, 1984.

JOZEF MAK

Vrcholné dielo slovenskej medzivojnovej literatúry, ovplyvnené **expresionizmom**. Podľa názoru teoretikov expresionizmu autor musí zobrazit obraz sveta neskreslene, čo môže dosiahnuť jedine tak, že ho ukáže zvnútra duše človeka – podáva precítený, postavou zažitý svet. Chce preniknúť na koreň všetkým javom.

Nie je podstatné to, že je bieda, hospodárska kríza, ale to, ako to postava pociťuje. V komplikovanom svete na konci 19. a na začiatku 20. stor., v ťaživej národnej situácii, keď ľudia vyšetrovali len preto, že sa blížilo tisícročné výročie Uhorska alebo súhlasili s rečou „buriča“ či pansláva, keď krčmár sa musel premenovať z Baniara na Bánóciho, aby dostal koncesiu, keď vláda v rámci maďarizačnej politiky rušila dedinské cirkevné školy a zakladala štátne – maďarské – aj na Liptove, keď sa dedina prvýkrát pokúšala postaviť sa kolektívne proti bezpráviu neposlušnosťou, keď široko-ďaleko nebolo práce a otcovia rodín sa dali zlákať často nese-rióznymi ľuďmi do Ameriky, mal šancu prežiť len drobný húževnatý človek, **človek-milión**, ktorý nepriaznivý – až tragický osud – nesie trpezlivo a po každom otrase vstane a ide ďalej.

Často sa zvyrazňuje **fatalita** (osudovosť) románu. Jozef Mak bude mať určený ťažký osud, pretože sa narodil ako nemanželský syn matke – vdove a krstná matka (nedôsledná Hana Melošová) nedodrжала všetky zvyky, ktoré boli pri krste – nedala peceň chleba pod stôl, aby dieťa malo v živote šťastie, a pôrodná baba dieťa nemohla položiť na chlieb.

Ani jeho nepriznaný otec nepatrí medzi najšťastnejších ľudí: Gregor Bialoš sa oženil so zlou ženou, možno preto hľadal trochu lásky u vdovy Evy Makovej. Bol drevorubačom, raz mal privalenú nohu, raz ho skoro kameň v kameňolome zabil a odvtedy mal zjazvenú polovicu tváre, nakoniec ho privalil strom a relatívne mladý zomrel.

Jozef Mak však nemá pocit, že všetko, čoho sa dotkne, poznačí nezdar. Má pocit, že mnohí sú aj horšie na tom, napr. niektorí drevorubači nemali domov, mali len kolibu a v nej klinec, na ktorý si vešali svoje veci.

V niektorých materiáloch sa stretne s názorom, že Jozef Mak prijíma svoj ťažký osud pasívne. Nie je to pravda. Jozef Mak nie je pasívna postava, vždy koná, pravda, v súlade so svojou povahou a vzhľadom na okolnosti, ale často aj proti zvyklostiam alebo očakávaniam. Napríklad neuspokojí sa s neláskou staršieho brata, uchádza sa o jeho bratskú lásku, aj keď neúspešne, neodpláca sa mu nenávisťou; rieši situáciu, keď zhorí dom po Janovom otcovi – postaví si nový. Jano ho o polovicu domu oberie, ale nie pričinením zlého osudu, ale malej občianskej či právnickej informovanosti Jozefa – postavil si dom na pozemku, ktorý patrila Janovi.

Neostane ani chvíľu bez roboty, aby mu nemusel Jano predhadzovať, že *veľa žerie*. Odmietne sa dať vykorisťovať bačovi Kubandovi, ktorý mu nedá toľko, čo je zjednané. Je aktívny a rozhodný aj vtedy, keď prijme miesto kočiša u Bánóciho, ktorého kritizoval za to, že sa dal k Maďarom. Zabezpečí si tak vlastníctvo domu.

Bol veľmi aktívny aj ako vojak, kšeftoval s tabakom, dokázal zarobiť peniaze v prístave v Komárne atď.

Niekedy koná tak, že prekvapí dedinu, napr. keď si berie Julu bez truhlice a veňa alebo keď sa vyhne protestom proti stavbe štátnej školy, hoci väčšina dediny je tam – on už má skúsenosť s maďarskými úradmi z vojenčiny.

Proti vydaju Maruše za brata Jana nemohol nič robiť, bol v tom čase na vojne. Podlieha ešte raz na chvíľu Marušinej láske, keď je už ženatý s Julou, ale iste aj preto, že ich vzťah zostal nedopovedaný. Nikdy si nevysvetlili, prečo to takto skončilo, dokonca ľudia povrávali, že Marušu otec prehral v kartách s Janom Makom.

Keď zbadá Marušu naozaj takú, akou je – nielen škaredú tvárou, ale predovšetkým so skazenou dušou – vzťah ukončí a sám sebe sa protiví, že sa neovládal.

Dielo patrí medzi najlepšie slovenské romány svojou formou. Pod vplyvom expresionizmu **lyrizuje** mnohé pasáže (napr. opis inovate), jedinečne pracuje s pásmom reči postáv a **pásmom reči rozprávača**.

Rozprávač vstupuje do deja, prihovára sa svojej postave, hovorí za ňu, pretože Jozef Mak dostal pri narodení do daru od Boha *ukrižované ruky*, ale nedostal *ústa* – o svojich citoch nevie hovoriť, všetko sa odohráva v jeho vnútri, ale nič nevyovie.

Postavy komunikujú v náznakoch, s odmlkami, nepovedia jasne, čo cítia, dávajú si pred seba masku, aby nikto do nich nevidel – často za ne musí prehovoriť rozprávač.

Autor: Jozef Čiger-Hronský (1890–1960), narodil sa vo Zvolene, do školy chodil v Krupine, študoval na učiteľskom ústave v Leviciach. Pôsobil ako učiteľ, neskôr bol tajomníkom a správcom Matice slovenskej. V roku 1945 musel emigrovať, od roku 1948 do konca života žil v Argentíne. Bol talentovaným maliarom. Patrí do slovenskej medzivojnovkej literatúry. Písal prózu pre deti a dospelých.

■ **Útvar:** román z dedinského prostredia so silným sociálnym akcentom.

■ **Kompozícia:** Skladá sa zo 75 kratších kapitol označených číslom.

Hlavná dejová línia: narodenie Jozefa Maka; vzťah brata Jana k ne-manželskému dieťaťu svojej matky – vdovy; Jozef u baču Kubandu; požiari v dedine; láska k Maruši; matka a Jozef u Meľošovcov; Jožo medzi

drevorubačmi; smrť krstnej matky Meľošovej; rozhodnutie postaviť nový dom; smrť Gregora Bialoša – Jožovho otca; starý Meľoš si nárokuje na Evu Makovú; odchod na vojnu; Viedeň – Hercegovina – Komárno; návrat do Brezna, zvesť o matkinej smrti a Marušinom vydaji za Jana; stretnutie s Marušou, ktorá po chorobe ošpatnela; stretnutie s Janom; bitka s Janom v krčme; na rúbačke s Janom; zblíženie s Julou; rozhodnutie zobrať si Julu po návšteve jej sestry; sedem rokov života v jednej chalupe s Janom, Jano sa pokúsil ukradnúť Jozefovi a Jule peniaze; manévry v Komárne, zdegradovaný slobodník – presvedčený Slovák Ivan Pietor; vyšetrovanie a zatknutie za to, že počúval reči Pietora a kritizoval maďaróna Bánóciho; návrat domov – čaká ho Jula so synčekom; Jano je chorý, lieči ho liečiteľ Aduš; dedine chcú zobrať školu; Jano verbuje do Ameriky; Jozef opäť chodí za Marušou; Jozefovi sa Maruša sprotiví povahou, nielen tvárou, prilnutie k Jule; Jula čaká druhé dieťa; Jozef je kočiš u Bánóciho; stretnutie s Janom – chodí po kraji s Adušovou truhličkou; narodenie druhého syna; smrť Jule; koniec prvých tridsiatich rokov života Jozefa Maka.

Viacero kapitol má začiatok pozvoľný, bez dramatickosti, často s **lyrizáciou v opise prírodnej scenérie**.

Zvláštnosťou je opakovanie motívu príchodu **inovate** v 63. a 75. kapitole. Najprv je majstrovský opis inovate v prírode, ktorú prirovnáva k neveste v bielom šate – táto beloba je však ohlasovaním smrti, nie radosti. V 75. kapitole inovať sadne na Julinu tvár...

V kompozícii diela autor veľmi účinne využíva **kontrast**:

a) **postáv:** Jozef má svoj protipól v Janovi. Na jednej strane ústupčivosť pred matkou a bratom, poctivá práca, veľkosť citu a neschopnosť ho vyjadriť – na druhej strane výbušná, ťažko ovládateľná povaha, iná v rodine a iná medzi chlapmi, hľadajúca ľahšiu cestu v živote (naháňanie chlapov do Ameriky, zabratie domu, čo postavil Jozef, chodenie po svete ako nástupca liečiteľa Aduša a opustenie ženy a dieťaťa).

Pekná Maruša – mocná, hrdá dievka, ktorá si aj s otcom a gazdovstvom poradí – má protipól v Jule – dievčati nevýraznej tváre, s chromou rukou, ktorá sa bojí aj zaplakať a je na svete len preto, aby jej rozkazovali. Tieto dve postavy sú kontrastné vo svojom vývine:

Maruša je pekná tvárou i dušou – ošpatnie, má rapavú tvár a ešte škaredšiu dušu – pije, sľubuje Hiriačkovi Julu, láka Jozefa.

Jula je nepeknej tváre a má ruku od ramena po lakeť celkom vyschnutú. Láskou k Jozefovi jej tvár nežnie a čistá a krásna duša zostáva.

b) citov a činov: Jozefova láska k matke, ale aj zahanbenie, že je nemanželský; láska a dôvera voči Maruši a nečakané sklamanie; úžasná pracovná aktivita a zvesť, že nie je ani len majiteľom domu, v ktorom býva a ktorý sám postavil; prudký cit a bohaté ľudské vnútro Jozefa a Jule a neschopnosť vyjadriť svoje city slovom.

Veľmi výrazným znakom Hronského kompozície je **oneskorené vysvetlenie javu** alebo **oneskorená reakcia postavy** na nejakú udalosť alebo obyčajnú otázku, napr. Jozef nedokáže odpovedať Jule po tom, čo na povale hľadal suché byliny s Marušou a po dlhom čase ju opäť objal:

– *Našli ste, Jožko?*

Zaknísal sa zas, vystrel ruku a chytil sa zárubu obloka. Vie, že má odpovedať, vie, že mohlo by to byť hocičo, lebo Jule na veci nezáleží, ale pľúca, hrdlo a jazyk vypovedajú službu.

– *Či ste našli, há?*

– *Čože? – rúti sa schrchvaný vzduch z Makových pľúc.*

(M. Považan a J. Števček to nazývajú **retardáciou**. Autor oneskorením reakcií dosahuje expresionisticky napätú atmosféru diela.)

Hlavná postava je komponovaná ako **symbol** jednoduchého slovenského človeka, vďaka ktorému národ prežil: prijíma beh dejín tak, ako prichádza, nebojuje proti veterným mlynom, nekladie si pre seba riešenie celonárodných alebo celosvetových problémov, snaží sa opäť a opäť vstať a pokračovať v ťažkom, ale poctivom živote.

Napriek tomu, že aj v tomto diele (podobne ako napr. u Urbana) dedina vytvára veľmi kompaktný kolektív, Jozef je individualita, nezapája sa do nejakého väčšieho (národného alebo sociálneho) kolektívu.

Je zaujímavé, že Jano – kontrastná postava brata Jozefa – v niektorých častiach diela úplne mizne, aby sa po čase opäť vrátil alebo na chvíľu objavil, napr. nevieme, ako žil po požiari domu, kým Jozef neodišiel na vojenčinu, dlho nevieme, že chodí s Adušovou debničkou po kraji, ľudia si myslia, že je v Amerike. Pod masku postavy Jana sa vôbec nedostaneme, nezistíme, aký je, inak sa správa doma a inak medzi ľuďmi.

Okrem postáv z hlavnej dejovej línie je tu viacero epizódnych, niektoré vystupujú v krátkych epizódnych, dotvorených líniiach, napr.

Cigán Imro, čo zuteká od pasenia oviec, začne hrať pána, zmení si ženu z Rózy na Terezu a začne byť „kýmisi“. Iné sa iba vynoria a nesledujeme ich osud, napr. Aduš.

Postavy

Jozef Mak, jeho meno symbolizuje to, čo neskôr autor vyjadrí pomenovaním **človek-milión**. V jeho mene je drobnosť, početnosť, mnohosť, teda nie výnimočnosť.

Narodil sa vdove po Janovi Makovi a nemal byť ani Jano, ani Mak, pretože bol nemanželský. Syn z manželstva, jeho nevlastný starší brat, niesol meno Jano Mak.

Jozefa nik nečakal okrem materinho strachu a nikto mu nič nedal. Host v bielom oblečení (Boh) miesto sudičiek mu daruje ukrižované ruky, ale ústa (teda výrečnosť) nedostane.

Matka-vdova musela ťažko robiť, aby si synov vychovala, a tak operater Jozefa pripadla Janovi. Mal iba sedem rokov a musel Jozefa, za ktorého sa hanbil, celé dni ponášať na chrbte.

Malý Jozef sa bál v kostole voskovej sochy Panny Márie s rozpraskanými lícami, neskôr sa s ňou spriatelil, neraz sa mu zdalo, že sa jeho mať na Pannu Máriu podobá.

Keď Jozef dorástol, Jano mu často vykrikoval, že *žerie* z jeho, snažil sa prácou zaslúžiť si stravu, musel kosiť, hoci ešte nedočiahol ani na ostrie kosa.

Matka mu dojednala službu u Augusta Kubandu, pásol jalovice, cítil sa tam dobre, nepotreboval Janov dom, nebol nikomu na obtiaž. Raz ho bača poslal do dediny, nad ktorou bola nebezpečná žiara. V požiari zhorel Makov dom. Matka sedela na začiatku dediny s vankúšmi.

Krstná Melošová zavolala Makovku a neskôr aj Jozefa, aby bývali u nich, hoci Meloš nebol veľmi prajný človek. Jozefa to potešilo aj preto, že sa na neho začala pozeráť pekná Maruša Melošová. Spával v maštali a niekedy, keď bolo veľmi zima a Maruša prišla dojiť, zahrial jej Jozef oziabajúce nohy pod svojim kožuchom. Jozef bol driečny mládenec, Maruši ho závideli iné dievčence.

Kubanda nedodrжал podmienky, za ktorých sa k nemu Jozef zjednal, preto Jozef odchádza do dediny, kde sa prvýkrát osamote stretáva s Marušou. Rodí sa medzi nimi pekná mladá láska.

Pracuje s drevorubačmi, vie veľmi dobre rozprávať rozprávky. Stretne sa tam s Gregorom Bialošom, na ktorého sa pýtala i jeho matka. Tuší, že je to jeho otec. Práve jemu sa zdôverí, že by chcel postaviť dom. Bialoš mu otvorene povie, že s jeho pomocou nemôže rátať. Jozef pochopí, že by tým pred svojou rodinou priznal otcovstvo. Bol by ho nenávidel, keby ho zbadal s matkou alebo keby bol k nemu dôverný.

Prv než si vyriešia svoj vzťah, Bialoša privalí strom. Pomáha ho zniesť na nosidlách, až v dedine si uvedomí, že sa mu ľudia môžu posmievať, že si znášal otca.

V dedine sa dozvedel, že zomrela Hana Meľošová, chýba mu. Bola otvorenejšia, hoci neporiadnejšia než iní ľudia v dedine. Rada sa prihovarila, bola k nemu láskavá, bola by sa potešila, že sa rozhodol postaviť dom.

Jozef dom dostaval, ale Marušu ani matku doň nedoviedie, musí ísť na vojenčinu. Keď odchádzal od svojej chalupy, bolo mu tak, akoby mu pol srdca zobrali.

Po tri a pol roku v kasárňach sa dostal sa až do Hercegoviny, nevedel si sám napísať list, musel si vždy nájsť krajana, aby nadiktoval list matke. Celý rok nedostal list, domyslel si, že mu matka umrela a Maruša sa vydala. Písal im aspoň v duchu, nezabudol na svoju rodnú Hájnicu ani na chvíľu. Kšeftoval s tabakom, neskôr v Komárne pracoval v prístave a v Ostrihome rozbíjal pltníkom plte. Zarobil si mnoho peňazí.

Keď sa vracal z vojenčiny, ako prvého človeka stretol Cigána Imra, ktorý mu povie, že sa Maruša vydala za Jana. Takmer nereaguje, stratí reč a nenachádza ju celkom ani vtedy, keď vo svojej chalupe nájde Marušu. Je zhrozený nad tým, ako Maruša vyzerá. Po chorobe má rapavú, škaredú tvár. Dozvie sa, kedy matka umrela.

S Janom ide robiť k drevorubačom, s údivom pozerá, že jeho brat je medzi ľuďmi zhovorčivý, dobroprajný, len svoju ženu zbil zakaždým, keď zišiel z hôr.

Raz, keď sa Jozef vrátil z hôr, našiel na dvore Julu Petriskovú, ktorá vypomáhala chorej (a často aj opitej) Maruši. Bola láskavá, každému pomohla, lebo od sestier bola zvyknutá, že jej len rozkazujú.

Jozef v zhrození nad výzorom a stavom Maruše vníma starostlivosť a dobrotu July, aj keď mu je protivné to, čo urobí: objíma ju okolo pásu, hladká ju po chrbte a nakoniec sa ocitne vedľa nej na zemi pri lavici.

Drží pri sebe Julu, hoci by ju najradšej vyhnal. Keď mu príde vyčítať Julina sestra, že balamutí hlavu mrzáčke, odpovie, že si ju vezme za ženu. Rozhodnutie je mimo neho, akoby si sám nerozkazoval, čo má alebo nemá robiť. Maruša jeho rozhodnutie schvaľuje.

Jozef cíti, že Julia si zaslúži jeho vďačnosť. Keď mu prezradí, že jej sestry povedali, že Jozef ju nikdy nebude „návidieť“, je k nej nežný.

Sedem rokov už býval v dome spolu s Janom, jednu z ďalších zím vojaci zavolali Jozefa do Komárna. Bol tam aj Ivan Pietor, chlapík, ktorého zhodili z hodnosti slobodník preto, že sa zastával Slovákov.

Jozef o jeho reči nemal nikdy záujem, ale keď sa páni vypytovali na jeho názory, povedal, že sa mu jeho reči zdali pravdivé. Páni mali z Hájnice svedectvo, že Jozef povedal o maďarónovi Bánócim, že si zašpinil meno aj hubu, keď sa pomaďarčil. Vypytovali sa ho aj na slovenský snem, ale o tom nemal Jozef ani poňatia. Nakoniec ho zatvorili, lebo počas služby politizoval.

Päť mesiacov sedel, kým ho súd nenariadil odvieť do Brezna, kde ho čakala Julia so synkom. Jedenásťkrát ho bola vyčkávať.

Jozef nedokáže ukázať radosť ani lásku, nepatrí sa mu okato všímať si synka. Nesie si ho na rukách do dediny.

V dome je chorý Jano a ľudový liečiteľ Aduš. Maruša menej pije a pokúša sa byť blízko pri Jozefovi. Jozef sa jej ťažko bráni. Má hrôzu z jej tváre, má výčitky, keď sa ocitne pri nej bližšie, ako by mal, ale nemôže proti tomu nič robiť.

Dedina začína podpisovať hárky za záchranu starej školy u Ďumbie-ra. Jozef o to nemá veľký záujem, považuje to za daromnice. Má svoje skúsenosti s úradmi, preto si dáva pozor.

Ľudia si ťažko hľadajú prácu, z ich doliny idú až za Košice. Jozef sa rozhodne ísť rúbať do lipovských hôr.

Vrátil sa k milujúcej a čakajúcej Julie po Jakube. Ešte prv než išiel do hôr, Maruša ho žiadala, aby prišiel opraviť podmostice do Meľošovie domu. Zistí si, kedy ide Maruša do kostola, a vyberie sa k Meľošovi. Možno ani nechce odísť, kým nepríde domov Maruša, a tá sa k nemu vášnivo pritúli.

Starý Meľoš je slepý, ale vytuší, za čím Jozef chodí do chalupy. Prestane sa s ním rozprávať ako kedysi. Julia cíti, že Jozef jej uniká, ale naďalej trpezlivo trpí, hoci Jozef by prijal, keby oňho bojovala.

Maruša stráca kontrolu nad svojím citom, náruživosť znetvorenej tváre je Jozefovi čoraz protivnejšia.

Jozef vidí, že sa Julia trápi, ale nenájde silu prejavíť svoj cit. Ich synček začína chodiť. Julia sa nebojí vysloviť meno Marušino a Jozef chce zahlušiť jej meno v sebe tak, že zbije Julu.

Nie je to už ustupujúca Julia, začína byť silná. Prinúti Jozefa, aby sa k nej priblížil, aby prevravel. Jozef cíti, že v najintímnejších chvíľach sa mu Julia odcudzuje, mala hrôzu z jeho láskania. Keď sa dozvie, že Maruša Jožkovi Hiriačkovi – dedinskému bláznovi – sľúbila Julu, ak neprezradí, že ich videl v maštali, oslobodzuje sa spod Marušinho vplyvu. Zostáva mu po jeho veľkej láske len hnus.

Opitá Maruša sa utopí pri zváraní bielizne, musel ju nebohú zaniest otcovi do domu.

Jozef je opäť pri rubáčoch a od cudzích ľudí sa dozvie, že Julia čaká druhé dieťa. Julia to nepovedala ani jemu, ani iným, to len babica vybadala, čo je vo veci. Bála sa o tom s Jozefom hovoriť, lebo nevedela, ako vyžijú s ďalším dieťaťom.

Jozef sa navyše od Bánóciho dozvie, že dom, ktorý tak ťažko staval, nie je jeho. Má naň právo aj Jano, lebo bol postavený na Makovom pozemku. Svoju polovicu Jano predal práve Bánóciemu. Jozef ide k tomu to človeku pracovať ako kočiš, aby mal peniaze na odkúpenie polovice svojho domu.

Jano už pred časom zmizol a s ním zmizla aj Adušova truhlička. Jozef ho vo svete stretne ako Adušovho nástupcu, nechce sa vrátiť domov.

Julie sa narodí druhý syn, Jozef so zvlhnutými očami sa skláňa nad svojou dobrou, trpezlivou ženou a obyčajnými rečami zahládza to, že sa cíti šťastný. Zblížili sa nad kolískou novonarodeného vo štvrtok a v pondelok Julia umrela.

Jozef prežil prvých tridsať rokov, čaká ho ďalších tridsať rokov vo svete, kde mu *všade niečo vezmú a niečo pridajú*. Ale obyčajný Jozef Mak vydrží všetko.

Julia

Objavuje sa až v 38. kapitole. Bolo to nízke dievča s utrápenými očami, ktoré vyzeralo, akoby už-úž chcelo začať bedákať. Ľavú ruku má chorú, od pleca až po lakeť ju má vyschnutú. U Petriskov mali ešte okrem nej tri dcéry, všetky sa vydali a boli by prijali, keby sa Julia nikdy

nevydávala, pretože nechceli jej hotoviť truhlicu s výbavou. Navyše otec dal napísať dom na jej meno a keby sa vydala, nemohol by nik iný bývať v chalupe.

Jozef aj iní ľudia ju majú za jednoduchú, lebo sa nebráni rozkazovaniu. Bola stvorená nato, aby pomohla tomu, kto pomoc potrebuje. Hoci jej nadávajú do mrzákov, urobí roboty aj za troch. Zabudla aj plakať slzami, mala taký život, že plakala po kúsku ustavične, ale bez slz.

Julia chodila vypomáhať Maruši, keď sa vrátil domov Jozef z vojenčiny, čakávala, kedy zide z hory do dediny, hoci on o tom netušil.

Jozefovi prekážala na Julie tá poníženosť, ústupčivosť. Keď ju Jozef chytil prudko okolo pásu, nebránila sa, lebo ho mala rada. Láska Julie neuberie z pokory a poslušnosti, ale prehľbi jej zrak, zafarbí líca – Julia opeknie.

Sestra Julu zbila, až mala modriny, a prišla robiť krik s Jozefom, že pobláznil mrzáčku, ktorá sa vydávať nemôže. Donúti ho povedať pred svedkami, že nechce od nich veno ani výbavu.

Julia verne čaká Jozefa, keď ho predvolali do Komárna, jedenástkrát ho bola vyzeráť, kým prišiel. Je šťastná, keď sa im narodil malý Jozef.

To, čo do očí nepovie otcovi, vyrozpráva synkovi. Kým Maruša sa takmer ani neobzrie o svoje dieťa, Julia je veľmi dobrá matka.

Keď začal Jano zháňať chlapov do Ameriky, strachovala sa, aby aj jej Jozef neodišiel. Nie je taká hlúpa, ako si o nej myslia. Vie vytušiť, že by nebolo múdre zamiešať sa do obrany školy v dedine, preto radšej ide na stavbu školy odrobiť za Makovie chalupu sama. Vyšetrovania sa takto nedotknú Jozefa.

Veľmi sa sužuje, keď vidí, že Maruša opäť vábi jej muža. Prekoná nemesnosť a sama sa ide opýtať Meloša, či k nim chodievala jej Jozef.

Aj keď je pokorná a ústupčivá, neodpustí všetko, jej telo protestuje proti Jozefovi, ktorý má inú, zaviera sa do seba, vnútorne sa vzpiera, odcudzuje sa mu.

Keď vidí, že sa Jozef teší z druhého dieťaťa, že ju má rád, hoci to nevie dať najavo a nevie hovoriť o svojom cite, chce sa jej žiť, ale jej srdce – zamreté od bolesti nad tým, že ju nemal rád – prestalo biť.

Maruša

Najexpresionistickejšia postava v diele. Prekoná zmenu z krásneho a dobrého dievčaťa na skazenú a škaredú ženu.

Maruša je dcérou Hany Meľošovej, veselej, láskavej, ale neporiadnej gazdinej a krstnej matky Jozefa Maka. Otec nemal dobrú povahu. Keď sa napil, bil ich a vyhánal z domu. Bola najusilovnejšia z celej Meľošovskej rodiny.

Po matkinej smrti jej otec začal si nárokovať na Evu Makovú, ktorá spolu so synom Jozefom bývala u Meľošovcov. Maruša sa musela – úprimná a čistá – vyrovnáť so správaním svojho otca, ktoré u nej vyvolávalo hnus. Veľmi sa hanbila za to, ako sa otec správa k starej Makovke. Keď prichytila otca, ako dobiedza do Makovky, stratila pred ním rešpekt, začala viesť hospodárstvo sama.

Zažili s Jozefom krásnu lásku, Maruša bola nežná, ženská, starostlivá. Nezabudla ani na pohladenie, ale ani na uzlík s chlebom pre hladného chlapca, ktorý od nej odchádzal do ťažkej roboty s drevom.

Boli takí šťastní, že si patria, že aj mlčanlivý Jozef sa rozrozprával. Nebola pekná len ona, Jozef sa jej páčil a dedinské dievčatá jej ho závideli. Jej oči láskali silné svaly Jozefových ramien.

Jej zmena je radikálna. Po chorobe stratí krásu a jej tvár je zohavená rapinami na nepoznanie. Alkohol, choroba a manželstvo s neľúbeným mužom z nežnej, pozornej a starostlivej dievčiny urobia tupú, bezcitnú, polomŕtvu ženu, nevšímavú k vlastnému dieťaťu. Z vychýrenej robotnice je gazdiná, ktorá nemá týždne vyriadené, dokonca si nenájde čas, aby vykúpala dieťa.

Aj k mužovi Janovi je nevlúdna, ten ju každý týždeň, keď sa vracia z hôr, zbije.

Jozef z bývalej Maruše nenachádza nič, len sem-tam, pokiaľ nie je nazlostená alebo opitá, znie v hlase niečo, čo mu pripomenie jeho lásku.

Po Jozefovom návrate Maruša príde na to, čo stratila, a ťažko sa s tým vyrovnáva. Začne byť náruživá, nechce sa jej rešpektovať verejnú mienku, láka Jozefa, vyhľadáva príležitosť byť pri ňom blízko, dotknúť sa ho, hoci je Jozef už ženatý.

Má záchvaty, pri ktorých jej tvár zosinie, v kútikoch úst sa objavujú sliny. Nevie odolať alkoholu, čo ju ešte viac vydrážďuje. Umiera drastickou smrťou – padá tvárou do kotla, v ktorom opitá vyvára bielizeň.

Dej a ukážky

Jozef Mak sa narodil:

A keď nad Hudákovom rozknísal sa ospalý vietor a pobral sa ponad dolinu k východu, vtedy zaboľelo materino lono naposledy a narodil sa Jozef Mak.

Jozef Mak, obyčajný človek, milión, ktorého nečaká na svete nik a nik ho spomínať nebude, keď sa zo života vráti.

Jozef Mak: milión. Čo sa spomína len ako ľudstvo, a nikdy nie ako človek.

Narodil sa v dome po Janovi Makovi ako nemanželské dieťa. Jej manželský syn Jano čakal pod šopou:

– Mater už v chyži nestonie, ticho je, iste už porodila... Budeme mať hanbu, mater i ja.

V dedine bol zvyk, že po narodení dieťaťa kmotra vyložila do okna misu s krúpami do kúpeľa. U Makov ešte tri dni po narodení chlapca žiadna misa nebola. Nik sa neponáhľal stať sa krstnou matkou nemanželskému synovi. Nakoniec Hana Meľošová misu vyloží a stane sa Makovke kmotrou.

– Jezu, pri krste sme zabudli na chlieb! ... Akože sme to krstili? Nepoložili sme pod stôl chlieb, baba nevzala chlapca, nepoložila chlapca na chlieb, a my ženy z rodiny, nerozbehli sme sa, ktorá si dieťa prv uchyti! ... Ktože takto dieťa vychová? Na mňa, na krstnú mater bude zle, a veru som mohla niekde vypožičať nový peceň a dožiť krstnému trocha šťastia. Môže ma kliať, keď dorastie.

Matka chodí za prácou a sedemročný Jano Mak musel svojho nechceného brata celé dni v plachtičke vláčiť, hoci nevládal.

Plakal. Slzy mu padali na zem, a tak slabol ešte väčšmi. Začal sa v ňom chvieť boľavý hnev, hrýzol zem a vyplúval piesok a hlinu. Napokon sa schúlil a spevavo nariekal, všeličo vykrikoval.

Aj keď ho Jano šesť rokov bil, Jozef mal svojho brata rád, lebo rozprával rozprávky o strigách a Jánošíkovi. Keď dorástli, začal Jano vykrikovať, že ho Jozef vyjedá:

– Žerieš, Jožko! – prskal sliny do bratovej tváre a čiernou, zasmolenou pästou mu chodil okolo hlavy. – Veď sa dlho už z môjho nenažerieš! ...

Zato sa Jozef Mak bál ješ, iba kosil do úmoru, hoc mu i krátke kosisko bolo vysoké a veľmi ani nedočiahol pohľadiť osličkou blýskavé ostrie.

Raz ho matka nechala dlhšie spať, dala mu zjesť veľký kus posúcha a oznámila mu, že ho chce zjednať k bačovi Kubandovi:

– Lepšie ti tam bude, Jožko, ako doma, – hovorila mať. – Aj doma by si mal kde spávať, ale načo ti má Jano vykrikovať každú nedeľu, že je chalupa po otcovi iba jeho... Veď je Jano nie zlý, veď to vieš, len ho ľudia naprávajú na zlé reči, a keby sa neopíjal, nedbala by som to.

I dobre bolo Jozefovi Makovi, Augusta Kubandu vzal si za otca a niekoľko rokov iba to čakal, aby čím skôr prišiel čas vyhánania jaloviny.

Jedného dňa ho bača poslal pozrieť do dediny, nad ktorou bola červená žiara. Požiar zničil celý dolný koniec dediny, medzi inými zhorel aj Makov dom. Krstná Hana Melošová zavolá Joža a jeho matku k nim.

Jožovi sa páči pekná Maruša Melošová a jej zas parobok ako jedľa, ktorého jej dedinské dievčatá závidia.

Kubanda sa stále k Jozefovi správa ako k nedospelému chlapcovi, nedá mu ani to, na čom sa zjednali. Jozef sa búri:

– Ej, strýc, nech vás parom pobije, ale ste ma celé roky vyplácali za službu, ako ste sami chceli. Aj žobrákovi by sa bolo viac ušlo, keby bol deň po deň pýtal, ale za mňa sa nemal kto prihovoriť, a s materou ste tak skončili, ako ste chceli.

Zišiel do dediny, ale u matky sa nezastavil. Zašiel na konopisko za Marušou a dohodli sa, že sa večer stretnú, v ten večer sa zaľúbili. Jozef odišiel do hory k drevorubačom.

Prišiel do dediny, lebo zomrela mu krstná matka Hana Melošová. Jeho mat pred ním prvýkrát spomenula meno jeho otca:

– Jožko!

– No?

– Medzi rubármi je vraj aj Gregor Bialoš?

Jozef Mak bol rád, že sú ďaleko od seba, a jednako i takto odvrátil trochu hlavu a prvá myšlienka mu bola, že sa teraz mater iste začervenala.

Začervenala sa tuho i sám.

– Je! – odpovedal až potom.

– On je majster vo všetkom... ak budeš niečo potrebovať, len mu povedz.

Zasa ostalo trochu ticho.

– Dobre, – kývol Jozef.

Gregorovi Bialošovi sa zdôverí, že chce postaviť chalupu a dúfa, že mu ľudia pomôžu.

– Niečo mi povie, – strýpol Jozef Mak a začal z nohavíc zoškrabovať nožíkom jedličnú smolu.

– Nuž len sa chýť, Jožo... Ľudia ti pomôžu, ale ja ti nič nepomôžem.

Tu sa zas suchý Gregor Bialoš zahanbil a chytřejšie si hodil vrece na plec, ako chcel.

Jozef sa ťažko zmieril s touto odpoveďou, aj keď uznával, že sa Bialoš nemôže verejne k nemu prihlásiť:

– Pomohol by mi, istá vec, ale nemôže. Doma má svojich dosť, čo by mu povedali? ... Keby mi prišiel jedno brvno položiť, odohnal by som ho i sám. Ale on by chcel. Ved' sa nájdu ešte ľudia...

Náladu mu zlepši nedela a nečakaný príchod Maruše, ktorá mu priniesla novú košelu:

– Aká si ty...

– Obleč si ju.

– Áno, – povie, ale ešte vždy nevie, čo má konať, až kedysi rozviaže tkaničku na hrdle tej, ktorú má oblečenú.

– Tu si pošarbaný, Jožko, – hľadá Maruša ľavú stranu prs a dlaň si nemôže viac sňať z mäkkej hladkosti mladého tela.

– Podstavec ma udrhel.

– Bolí?

– Nie.

– Jožko, Jožko! ...

Zbláznilo sa slnko, že tak uteká?

Prečo sa teraz sem nedíva?

Na druhý deň zabilo Bialoša, jeden z drevorubačov oznámil jeho smrť Jožovi a zámenom „ti“ naznačil, že všetci vedeli o Bialošovom otcovstve:

– No, Jožo, jedným úderom dorazilo ti Bialoša.

V dedine zájde za matkou. Jozef nevie, že jeho matka je vystavená na milosť a nemilosť starého Meľoša nielen po stránke sociálnej, ale aj ako žena. Nežiada od syna pomoc, len mu to skryto naznačuje:

– Neplaš sa pre mňa, Jožko, – začínala hneď konča dosák, na ktorých ležal.

Neplaš sa ty pre mňa, ja som ti už privykutá a všetko vydržím... Ja som ti už ako kameň, mňa sa už nič nechytí a lepšie je, keď neschodíš z rúbania.

Zato Maruša sa musí vyrovnáť s tým, že v noci jej (často opitý) otec prichádza za Evou Makovou:

Ohlušil ju nevelký šum zdola, lebo si domyslela, ako otec objíma Makovku.

Maruša sa zachvela, stáby jej ktosi nožom preoral srdce, zasa ju zavalil hnus, ale napokon zvíťazil jed, čo patrilo Makovke tak ako otcovi. Jed rozpaľoval jej líca, mykal jej ramená, nevedomky vychytávala drúčky, čo sa sušili, búchala a stískala zuby, lebo cítila, že plač je hneď na konci jedu.

Jozef sa rozhodne stavať chalupu, predstavuje si, keď mu je najhoršie, ako si do domu dovedie peknú Marušu. Keď je dom hotový, musí odísť na vojenčinu, najprv je v kasárňach vo Viedni, potom v Hercegovine.

Na Marušu nezabudol, aj keď z rodnej dediny nedostal ani list. Začal tušiť, čo sa stalo – predpokladá, že matka zomrela a Maruša sa vydala. Až pri návrate domov sa od Cigána Imra v Brezne dozvie, že za jeho brata Jana.

Príde do svojho domu, v ktorom žije Jano so svojou ženou:

– Pánboh ti daj, Maruša! ...

Maruša zdvihne rapavú tvár, krv jej uteká do líc, ale všade nedobehne, lebo rapaviny ostávajú biele i ďalej. Chytro položí si dlaň na ústa a vtedy začne blednúť, ale rapaviny sa zasa nehnú, ostávajú i teraz strakavé.

– Vari ma nepoznáš? – chce Jozef Mak povedať, ale všetko zaviazne v hrdle, ostáva mlkvy a nehybný ako peň, iba akýsi strach mu zatrasie všetky vnútornosti.

Jano milostivo posunkom rozdelí dom na polovice a bratovi dovoľí bývať v jeho dome.

Jozef nemá nič – stratil matku, stratil lásku, stratil dom, stratil Marušinu krásu, ale po čase získava Julu, hoci ešte netuší, čo všetko v nej získava. Zatiaľ sa priblížil k nej len preto, že mu chýbala žena:

Zošklivil sa Makovi svet, keď vstával zo zeme; Julu by bol odsotil, no bezradné ruky, i neposlušné, lebo nevykonávali to, čo si myslel. Držali Julu, ale nevedeli prečo, hoc prostá vec to bola, zato ich zavládla bezradnosť, lebo vytratila sa z nich horúčava, i sila a ostala v nich len táčha.

Postupne sa láskou začína Julia meniť a Jozef ju nanovo objavuje:

Nebola krajšia ako inokedy, i pokora, i služobníctvo bolo na nej, a jednak bola inakšia: podivne svietilo jej čelo, prehĺbil sa jej zrak, dostal farbu, na lícach triasol sa jej utajený rumenec a na perách vlhký dych. Dívava sa na Jozefa celým zrakom a v pokornom pohľade mala čosi zázračne priťažlivého a mocného.

Jozef sa rozhodne, že si Julu vezme, trochu ho k tomu vyprovokovala Julina sestra, bála sa, aby z majetku nič neubudlo, a preto rátať s tým, že mrzáčka Julia sa nikdy nevydá. Žili spolu s Janom a Marušou v spoločnom dome. Jozefa povolajú do Komárna, bude mať súd za politizovanie na vojenčine. Julia ho jedenásťkrát čakala (naposledy aj s dieťaťom), kým sa vrátil do Brezna.

Prvý raz sa jej pozrel do očí a videl najsamprv, aká je Julia nesmierne čistá. Potom to, že pricloňuje trochu oči a viečka má biele, priehľadné, i celú pleť takú jasnú, čistú, hladkú a bielu, a nevedel, iba tak cítil, že táto jasnota pochodí od troch vecí: od materstva, od únavy a od radosti.

Hej, nepekná Julia bola takáto zázračne krásna.

A umná, dobrotivá.

Skoro celkom priclonila oči mihalnicami, aby nepomýlila Jozefa Maka, keď sa cez srdce díva na ňu. Nech sa len díva...

Doma Jano polihuje, lebo opitý zamrzol, a lieči ho Aduš. Všetci žijú v jednej chalupe, Maruša začne opäť chodiť opatrovať slepého otca do starej Meľošovskej chalupy a prosí Jozefa, aby prišiel poopravovať, čo treba. Julia cíti nebezpečenstvo, že jej Maruša odvábi muža, žije s tým strachom, pozoruje, ale nedokáže tomu zabrániť.

Zatiaľ je Jozef na robote, v dedine sa dejú čudné veci. Štát chce zrušiť obecnú školu, kde sa učilo po slovensky a stavajú štátnu – maďarskú školu. Julia je rada, že Jozef nie je doma a nezamieša sa do politiky, lebo už raz za to mal vytriasačky.

A ešte pre jedno je spokojná, že muž nie je doma – Jano zháňa pre cudzích pánov zdravých, mocných chlapov do Ameriky. Ani príbuzní dlho nevedia, kde vlastne ich blízki sú. Nakoniec sa Jozef vráti domov:

A Jozef išiel napravnáť podmostnice do Meľošov. Maruša šla za ním do stajne, a hneď sa jej rozpálila tvár, iba čo si pozreli do očí. Neobjala ho tak náruživito ako nedávno, vari nemala toľko sily, ale Jozef Mak nemal moci nijakej, nevzpieral sa, nestrhol zo seba Marušu.

Maruša je odhodlaná na všetko, neprekáža jej ani to, že ich v stajni prichytil Jožko Hiriačok:

– Jožko, mne je už jedno! – sadá si Maruša na dosky a dlane jej padajú do lona, ako keď oslabne a kape z nej život.

Sprostá som bola, keď som sa vydala, mohol ma otec radšej zabiť.

Aj sa ti zakľajem, že sa nebudem obzerať. Jožko, ja už nevládzem.

Makovi ľahký mráz chodí po chrbte.

Čo Maruša hovorí a ako to hovorí, to hovorí iná Maruša, trochu strašná Maruša.

Hneď zatým inovať prikryla Makovu dolinu a studenosť zaplavila Julino srdce. Starého Meľoša sa ide opýtať, či jej muž k nim chodí a vie, že nemôže počuť zápornú odpoveď.

Sú Vianoce, jej synček začína prvýkrát stáť na nôžkach. Jozef by sa rád priblížil k svojej dobrej žene, ale ho drží tá jeho nemota. Julia sa prestáva báť vysloviť Marušino meno pred Jozefom, hovorí o nej, ide sa k nej radiť – Jozef ju nakoniec zbije za to. Julia ho tým však nechce ponížiť, oslobodzuje sa vnútorne. Prosí ho, aby ju nebil, chce len jeho dobro a ak nebude pri nej rád, odíde sama aj s chlapcom:

Každé slovo ako skala.

Jozef Mak cítil, že každé je pevnejšie, i keď ho Julia vyslovuje iba prouto a ticho ako tie, keď sa Maruša zaklínala. Každé slovo je pravda čistá a pevná, ktorá sa nezmení ani neodkloní, ani nezľutostí, ani nerozzúri.

A chodil Jozef Mak celé týždne ako mračno.

I pokoril sa hlboko.

Naučil sa láskat, hoc nemotorne, jednak sa len zastavil pri Jule a nevšímal si, či je tupá, či nie, či mu odpovedá, či nie, či sa usmeje na neho, alebo to patrí synovi.

Prekľal Meľošovu chalupu aj s Marušou, ale neskoro. Julina duša dlho trpela a Julia sa mu vnútorne odcudzila. Keď si mali byť najbližšie:

... vycítil hrôzu, čo chodila na ňu v takomto čase, cítil jej chlad, tupotu, neúčasť, i ťažký vzdych, čo sa vydral Jule z prs stá utajený výkrik strachu, nevôle, azda i ošklivosti.

Maruša opäť pije a opitá sa chystá vyvárať v kotli na dvore bielizeň. Julia ju zazrela, keď so synom išla k susede. Na ceste naspäť ju zarazilo, že Maruša nezmenila polohu nad kotlom:

Maruša visela na okraji zvrky ako prehodená handra, spodná časť tela vonku na vzduchu a horná časť v teplej vode.

Mŕtvu Marušu nesie Jozef domov.

K Makovcom príde Bánóci a oznámi im, že mu Jano pred časom predal polovicu chalupy. Navrhne Jozefovi, aby u neho robil ako kočiš a on im postupne svoju polovicu odpredá. Chlapi sa mu v lete posmievajú, že vymenil sekeru, ale v zime mu závidia zárobok. Jozef zabudne, že sa mu Bánóci nepáčil, lebo sa pomaďarčil. A Bánóci sa z času na čas potreboval ukázať pred dedinou v lepšom svetle.

Jedného dňa ho pošle Bánóci domov, Jule sa narodil druhý syn. Jozef s láskou a ostychom sa nakláňa nad posteľ, kde leží jeho žena:

Koleno tuho opieral o posteľ, lebo sa zdalo, že by ináč neobstál na nohách. Ruky si schoval za chrbát, aby si mohol potajme stískat, aby ho nezradili, a zasekol zuby, lebo pobaľal, že sa mu začínajú triasť jamky pod očima i mihalnice, a ak líčne svaly len trochu povolia, zvlhnú oči ako malému decku.

A či to nie hanba? ... Či je to inšie?

No – inšie.

Toto sa stalo vo štvrtok a v pondelok Jula umrela s úsmevom na tvári, lebo jej muž ju mal rád.

Trp, Jozef Mak.

Človek-milión si, nuž vydržíš všetko, keďže nie je pravda, že najtvrdší je kameň, najmocnejšia je oceľ, ale je pravda, že najviac vydrží na svete obyčajný Jozef Mak.

Forma

Už v kompozícii sme upozornili na to, že autor využíva **kontrast**, často prechádza až do **paradoxu**, napr. komponuje postavu Jozefa ako jedného z milióna podobných, najmenšieho a najobyčajnejšieho zo všetkých, ale prihovára sa mu ako k *majestátu*, rozprávač ho oslovuje celým menom – Jozef Mak. Dáva čitateľovi pociťovať, že to nie je len človek z mäsa a krvi, ale aj **symbol**.

Jula by paradoxne považovala za prejav lásky to, keby ju Jozef zbil ako iní muži svoje ženy. Aj malý Jozef videl prejav nelásky svojho brata v tom, že sa k nemu správa natoľko ľahostajne, že ho ani nevybije, keď si to zaslúži.

Paradox sprevádza Jozefa aj mimo vzťahovej sféry, napr. prvýkrát sa ocitne v svete duchovna v kostole, ale vosková Panna Mária má dopraskanú tvár – **symbolizuje to celý život** Jozefa Maka: život mu nadstaví celú svoju tvár, ale dopukanú.

Niektoré postavy vystupujú ako masky počas karnevalu, ibaže ten karneval chýba: Marušin otec, starý opilec so zvráskavenou tvárou, je chlípny, keď si vypije, núti Makovku, aby mu patrila, lebo u neho býva.

Jozef po návrate prichádza domov a Marušina tvár je ohyzdná. Neprenikne cez jej škaredú masku, hoci sa nevideli roky, Maruša vyvoláva na kurence a chodí okolo neho, akoby tam sedel odjakživa. Za tou tvárou je už iná Maruša.

Aduš je veľmi zvláštna postava. Kmitne sa v diele a čitateľ sa musí zamyslieť, načo tam bol. Zmizne bez svojej truhličky a ani sa presne nedozvieme, čo sa stalo, len ľudia vravia, že zomrel. Má zvláštny spôsob reči, je aj ľudovým kazateľom. Kým ostatní dedinčania šetria slovom, paradoxne oplýva vzletnými slovami, ktoré sa do chalupy nehodia. Je preduchovnený, ale nepohrdne fľašou či iným „honorárom“. Táto postava dotvára kolorit dediny z konca 19. storočia.

J. C. Hronský veľmi často dáva pociťť svojim postavám expresionistický **pocit hrôzy a zhnusenía**:

... a keď sa jej Jozef Mak prizrel, zdalo sa mu, že má krvavé oči. Krvavé oči, že sa jej bezkrvné pery, že sa jej trasú a že jej uschol dych.

Na Jozefa sa začala valiť hrôza.

Zošediveli mu líca, prsty nevedomky mrvili suché seno a chladli.

Postavy konajú **pudovo**, nekontrolovane:

Ani na ume nemal, aby Marušu objal, a nemohol za to, že sa tak stalo... no a keď ju pocítil v ramenách, zdivila v ňom krv.

Autor ako jeden z prvých slovenských spisovateľov **začína lyrizovať prózu**, napr. personifikuje prírodu do postavy panny – nevesty v bielom inováťovom závoji:

Inovať je najnádhernejší závoj.

Nijakej panne na svete neutkajú takú nádheru, akú si utká príroda sama; keď sa jej zachce, hoc by to bola panna zo sedemdesiatich kráľovských palácov. Ani príroda-panna si ho nedožičí hocikedy, stáby sa i jej závoj mal podrať, pominiť, a vyberá si ho, oblieka iba vo výnimočných prípadoch. Príroda-panna rada sa parádi cez celý rok, truhla so šatami akoby nemala dna.

(Využíva v próze umelecké prostriedky lyriky: epitetá, personifikáciu = zosobnenie, prirovnanie, metaforu, oslovuje čitateľa, uvažuje, hromadí synonymá, hyperbolizuje = zveličuje význam atď.)

Autor paradoxne zaraďuje za mimoriadne krásnym lyrickým opisom prírody úplne prozaickú reč drevorubačov:

– Azda železnica jednak znamená niečo, – povie rubár...

Jazyk diela je kultivovaný ľudový jazyk, **veľmi expresívny**, výrazne zachytí nežnosť, ale aj akciu, zlosť a opitosť:

Tancovať, hmýriť sa neprestávali Janove hlavy.

Keď Jozef udrel fľašou medzi oči jednej, všetky hneď skrvaveli a všetky rovnako rozzevené ústa rovnako schrčali.

Jozef chcel ich vidieť všetky a chcel sa rehotáť diabolsky, ale pred oči tislo sa mu tisíc a tisíc rúk, zastreli mu svet, mykali ho, socali, teplou krvou oblievali a nezrozumiteľne hučali.

Reč postáv je plná **zámlk** a nedopovedaných viet, čo súvisí s neschopnosťou postáv navzájom komunikovať. Postavy často nehovoria alebo hovoria nepodstatné veci. Postavy v deji mlčia, ale ozýva sa **vnútorná reč** alebo **rozprávač**:

A čím viac sa díva Jozef Mak, tým väčšmi sa mu duša mračí, lebo nevie, nevie, ako povedať Jule aspoň jediné láskavé slovo, ako sa k nej prihnúť aspoň trochu, ako sa jej aspoň nejakým úšľabkom poďakovať za obsah plachtičky (poznámka: za syna), čo vlečie pred sebou, a za jednosť ciest. Nič nevie Jozef Mak, iba hlavu by si vedel preťať.

Pomôž mi, Jula!

Ó, Jula vďačne, veď je na to stvorená na svet.

(Rozprávač sa niekedy správa ako bábkoherec, hovorí za svoje postavy, domýšľa, čo chceli povedať, čo by sa patrilo, aby povedali. Je vševdiaci a všadeprítomný.)

Po Timrave máme opäť autora, ktorý charakterizuje svoju postavu pomocou mena alebo slova za **spojovníkom**: *človek-milión, obor-brat, príroda-panna, Maruša-tieň*, ale rozširuje to aj na veci: *dom-kasáreň*.

Použitá literatúra: Hronský, C. J.: Jozef Mak. Bratislava : Tatran, 1969.

MATKA

Psychologická dráma matky, ktorá chce zabrániť, aby jeden syn zabil druhého. Matka Pavlíčka sa dôstojne zaradila do plejády „medzivojnových“ literárnych matiek (napr. Čapkovej, Gorkého, Urbanovej, Stodolovej, Rázusovej atď.)

Podobne ako mnohé iné v tomto literárnom období je tragickou, ale paradoxne i šťastnou matkou. Jej synovia sa nezabijú navzájom, zabijú len ju...

Svoje deti ochráni pred krvavým vyriešením konfliktu vlastnou smrťou. Miluje jedného syna natoľko, že nechce, aby zomrel, a druhého natoľko, že nechce, aby sa stal úmyselným vrahom. Preto dopustí, aby sa stal matkovrahom, zostáva aj pre syna Jana nezodpovedané.

Matka je dráma dvoch bratov, navonok podfarbená aj sociálne (vystaňovalstvo, ťažké pracovné podmienky v bani; Paľo sa vracia z Ameriky chudobný a Jano, ktorý získal jeho čiastku po otcovi, mu to vyčíta), ale je to predovšetkým psychologická dráma o žiarlivosti (milujú to isté dievča), o materskej láske, o pripravenosti človeka niesť svoj kríž (matka trpí tým, že má od Boha „dar“ vidieť dopredu, čo sa stane).

Touto hrou vstupuje do slovenskej drámy psychologický **expresionizmus**:

- Konanie postáv je exaltované**, vybičované, ako keby v každej scéne išlo o život; postavy zažívajú silný cit – materskú lásku, napr. Pavlíčka a suseda Mara; lásku muža k žene, napr. Paľo, Jano a Katka.
- Veľmi často sa nastoľuje **otázka života a smrti** (banícka dedina žije v ustavičnom očakávaní nového banského nešťastia; Jano niekoľkokrát chce s bratom skoncovať).
- Postava zažíva **hrôzu** (matka pred videniami fyzicky a duševne trpí; v konflikte dvoch bratov je strach o život; suseda sa bojí o život svojho mladého syna).
- Dej ovplyvňujú **nadprirodzené zásahy**. (Pavlíčka predpovedala banské nešťastie, pri ktorom jej zomrel muž. Vidí dopredu, čo sa stane.)
- Expresionista si podľa svojho zámeru **prispôsobí realitu**, dielo neodráža pravdivo realitu (opúšťanie realizmu).
- Text** je vzrušený, **fragmentárny**, má veľa neukončených viet v texte, tri bodky, pestrú modalitu vety (zvolania, otázky).